इतीति यतएवंतस्मात् तन्मयंबुद्धिमयं प्रलीयतेबुद्धौलीनायां उद्भवतिबुद्ध्युद्भवे तस्मात्तथाबुद्धिमयत्वेननिर्दिश्यतेवेदे मनसाह्येवपश्यति मनसाशृणोतीति प्राणेभ्योदेवादेवेभ्योलोकाइतिच बुद्धिमनसो रभेदात् बुद्धिरेवश्रवणादिसाधनंश्रोत्रादिरूपेण प्राणेभ्यश्चक्षुरादिभ्यइंद्रियेभ्यः देवास्तदनुग्राहकाआदित्यादयः लोकाःभूतभौतिकाइतिश्रुत्यर्थः ॥ १८ ॥ एतदेवाहद्वाभ्यां येनेति साबुद्धिर्येनद्वारेणपश्य तितच्चक्षुरित्यर्थः जिव्हयात्वचेतिइत्थंभावेतृतीया जिव्हारूपयाबुध्याबुद्धिःकर्त्रीरसंजानाति॥ १९॥तत्रहेतुः विक्रियते बुद्धिरेवचिदाभासविशिष्टाजीवापरसंज्ञाकर्तृत्वंकरणत्वंचापद्यते तथाचश्रूयते सप्राणन्ने वप्राणोनामभवति वदन्वाक्पश्यन्चक्षुःशृण्वन्श्रोत्रंमन्वानोमनस्तान्यस्यकर्मनामान्येवेति सकृदितियौगपद्यमुच्यतेकर्त्रादिभावस्य ततश्चाकाशाद्वायुःवायोरग्निरितिक्रमोनविवक्षितः किंतुज्ञातृज्ञानज्ञेया नांसहैवोत्पत्तिरित्यर्थः ॥ २० ॥ अधितिष्ठतिरूपादीनिबुद्धिःप्रकाशयत्येतैरित्यधिष्ठानानिकरणानि बुद्धेःकर्त्र्याः अदृश्यश्चिदात्माधितिष्ठति स्वरूपसत्तामात्रेणइंद्रियाणिव्यापारयति अयस्कांतइवलो हं ॥२१॥ एतदेवाह पुरुषेइति त्रिषुभावेषुसत्वरजस्तमोमयेषुसुखदुःखमोहात्मकेषु तानेवक्रमेणाह कदाचिदिति ॥ २२ ॥ एवंत्रिषुभावेष्ववस्थितबुद्धिर्मनसिवर्तते मनोद्वाराइंद्रियविषयेष्वपिइतिद्रष्टव्यं ॥

इतितन्मयमेवैतत्सर्वंस्थावरजंगमं ॥ प्रलीयतेचोद्भवतितस्मान्निर्दिश्यतेतथा॥ १८॥ येनपश्यतितच्चक्षुःशृणोतिश्रोत्रमुच्यते ॥ जिघ्रतिघ्राणमित्याहूरसंजा नातिजिव्हया ॥ १९॥ त्वचास्पर्शयतेस्पर्शंबुद्धिर्विक्रियतेसकृत् ॥ येनप्रार्थयतेकिंचित्तदाभवतितन्मनः ॥ २० ॥ अधिष्ठानानिबुद्धेर्हिपृथगर्थानिपंचधा॥ इंद्रियाणीतियान्याहुस्तान्यदृश्योधितिष्ठति॥२१॥ पुरुषेतिष्ठतीबुद्धिस्त्रिषुभावेषुवर्तते॥ कदाचिल्लभतेप्रीतिंकदाचिदनुशोचति॥२२॥ नसुखेननदुःखेनकदा चिदपिवर्तते॥ एवंनराणांमनसित्रिषुभावेष्ववस्थिता॥ २३॥ सेयंभावात्मिकाभावांस्त्रीनेतानतिवर्तते॥ सरितांसागरोभर्तामहावेलामिवोर्मिमान् ॥ २४॥

॥ २३ ॥ सेयमिति सेयंसर्वात्मिकापिबुद्धिःभावान्सुखदुःखमोहान्तदात्मिकापिसतीअतिक्रम्यवर्तते तत्रयोग्योदृष्टांतः सरितांभर्तापूरयिताऊर्मिमान्सागरःमहावेलामिवेति अयमर्थः यथासमुद्रप्रभवा नांनदीनांसमुद्रंप्राप्तानांवीचयःसमुद्रोर्मिभिस्तिरोधीयंते एवंबुद्धिप्रभवाणांदेहेंद्रियविषयाणांयोगेनबुद्धौलीयमानानांसंस्काराःबुद्धेर्ब्रह्माकारतयातिरोधीयंतइतिबुद्धेर्गुणातीतत्वमुच्यते यथाघटप्रकाशेचक्षु रालोकसहकारेणसमर्थं दीपप्रकाशेतुतन्निरपेक्षं विषयस्यैवप्रकाशात्मत्वात् एवंधीवृत्तिश्चिदाभाससहकारेणैवघटादीन्प्रकाशयति यथोक्तं बुद्धितत्स्थचिदाभासावुभौव्याप्नुवतोघटं तत्राज्ञानंधियानश्येच्चै तन्येनघटःस्फुरेदिति आत्मनितुधीवृत्तिरेवापेक्षिताविषयस्यप्रकाशात्मकत्वात् प्रकाशमानेत्वानंदेधीवृत्तिः कतकरजोवत्सजातीयवृत्त्यंतरंविनाशयंतीस्वयमपिविलीयते तदाचसंस्कारात्मनासतीसासत्वा दिकार्याणिसुखदुःखमोहाख्यानिअतिक्रम्यगताभवति सुषुप्तौतुमोहस्याविनाशात्सुप्तिसमाध्योर्भेदइति ॥ २४ ॥

Digitized by Google